

Lámh chearr í føroyskum máli

Eftir Chr. Matras.

I.

VESTURHAVSORÐIÐ »LÁMR«

Í teimum fyra vesturhavsmálunum, orknoyskum, hjaltlenskum, føroyskum og íslenskum er til eitt orð, sum í hvussu er í gomlum íslenskum og í gomlum føroyskum hevði sniðið *lám* m. Hetta orðið, sum merkir »hond, labbi« ella tílíkt, er ikki funnið á norska meginlandinum, og hevur helst ongantíð verið til har. Soleiðis er tað, hóast tað, sum allir kønir menn nú halda, er geliskt av uppruna, vorðið eitt band ímillum allar hesar gomlu norsku bygdirnar fyri vestan. Hesum orðinum fara vit at greiða eitt sindur gjøllari frá, enn higartil hevur verið gjørt.

Mær kunnigt er *lám* m. til skjals í fyra stöðum í gomlum íslenskum skriftum. Í Snorra Eddu (editio Arnamagnæana I 542, útg. Finns Jónssonar 1931, 192²) finna vit henda skaldalærdómin: *Hond ma kalla mvnd, arm, lam, hramm*, sama sum tikið er til í eini *tulu* (pulu, nafnapulu), sum vit hava í handritinum AM 748 I, 4to (frá o.u. ár 1300). Tulan er so (sí Finnur Jónsson: Den norsk-islandske Skjaldedigtning A I, 689): *Heiti ærv handar | hrammr dýr ok raukn | greip mvnd ok spönn | gavpn ok hreiði | vlfliðr ok fingr |*

*armr leggr ok bógr/lámr hnefi lofi/loppa krúmma.*¹⁾ Tríðja dömið finna vit hjá íslenskum skaldi. Tað er Einarr Gilsson (14. öld), ið tekur so til orðanna í eini yrking (FJ Skjd. A II, 397; handritið, AM 396, 4to, er frá o.u. 1400): *lími geck med láámum / lundstorum gudmundi* («ferlen behandlede den storsindede Gudmunds hænder», FJ Skjd. B II, 419). Fjórði staðurin, sum hefur orðið, er »Fljótsdæla hin meiri« (Kr. Kålund gav út. Kbh. 1883). Í hövuðstekstinum (frá fyrru helvt av 17. öld, helst av Norðurlandi) lesa vit so (í útgávuni bls. 21): *enn iotuninn breider fra sier lámana* [og] *ætlaði ad taka Þorvalld*. Uppskrift, sum bróðir Árna Magnussonar hefur gjørt, sýnir, at hann hefur neyvan skilt orðið *lámana*, hann setir í staðin fyri: *limana*; øll hini handritini hava *lummurnar* (um hetta orðið, *lumma* f., sí seinni). — Sum vit síggja, er merkingin á orðinum í Fljótsdølu »labbi (hond) á risa«, í hinum dømum er *lámr* helst »(vanlig) hond«.

Í ongum ísl. orðasavni, sum mær hefur verið atgongt her í Keypmannahavn, havi eg funnið orðið úr livandi máli. Men í orðabók Blöndals er tað, og eftir tí, sum har stendur, hefur tað ójavn t snið og kyn: »*lámi* m. (pop.) lab, grabbe; *lámur* m. (pop.) = *lámi*; *lámur* f. pl. (pop.) grabber«. Nú hefur orðabókastjórin Jakob Benediktsson gjørt so væl at siga mær, hvat grundarlag Blöndal hevði í seðlatilfari sínum. Sniðið *lámi* m. er úr tí upptøku úr blaðnum »Lög-rjettu«, sum orðabókin hefur; har er eingin ivi um formin. Hin kallkynsformurin, *lámur*, er við ongari tilvísing á seðlinum; viðvíkjandi forminum *lámur* f. pl. nevna seðlar Blöndals ikki aðra keldu enn orðasavn Schevings (Hallgr. Scheving 1781—1861), og stendur á seðlinum hetta: »subst. pl. manus (N. M.)«. N. M. er tað sama sum »nordanmál«, men Jakob Benediktsson sigur seg ikki kenna orðið í nökrum sniði (hann er úr Skagafirði), og leggur so afturat, at »nordanmál« eisini kann merkja »þingeyskt« mál. J. B.

¹⁾ Her er »ö« prentað fyri »o« við króki undir.

gevur mær úr tilfarinum hjá teirri stóru íslensku orða-bókini hesi dømi, og í ongum av teimum sæst, hvørt nom. er *lámi* ella *lámur*: »*Lámum spennir leyndar krár / um lægis grunna*. Stefán Ólafsson (um 1620—88), Kvæði I (1885), 117. — *með knjásiða láma og loppur með klóm*. Sigf. Sigfússon, Ísl. þjóðsögur V 19. — *sló út frá sér lámunum, er líktust að sumu mannshandleggjum*. Sigf. Sigf. Ísl. þjóðs. V 22. — *Hann var afar-lámasíður og með klær á hreifum og sundfit á milli*. Sigf. Sigf. Ísl. þjóðs. V 26. « Øll dømi Sigfús Sigfússonar eru um sjóskrímsl. Eg skal leggja afturat, at øll hesi dømini eru av Eysturlandi. J. B. skoytir uppí: »Merkingin virðist vera 'handleggur', 'hrammur', þó frekar notað um annað en menn«.

Í norskum hevur orðið *lámur* m. neyvan lagt slóð eftir sær. Hevur tað verið til, er tað burturafturdottið, og onnur orð, lík í ljóði og við nakað somu merking, hava gjørt tað, at eingin hevur saknað tað. Men helst er orðið eitt eyðkent vesturhavsorð. At tað var til í hjaltlenskum, ivist eg ikki í, og eg skal nú greiða frá tí, vit vita um orðið har.

Hjá Thomas Edmonston (An Etymological Glossary of the Shetland and Orkney Dialect, 1866) finna vit tað fyrstu ferð uppskrivað, í hesum sniði og við hesari týðing: »*Loamicks, the hands: a cant word*«. Í »Det norrøne sprog på Shetland« (1897) greiðir Jakob Jakobsen okkum so frá hesum sama orðinum: »*lōmæk* (alm.), lab, stor og klodset hånd; fær. *lámur*, lalle på sælhund«, og hann vísir á, at føroyska orðið er nevnt undir orðinum *lálá* í Færösk Anthologi (II, 169).

Í Hjaltlandsorðabókini síggja vit, at orðið — her er tað skrivað *lomek* — hevur verið ymisliga framborið; men altíð við longum sjálvljóði (»o«). Týðingin er tann sama, uttan tað, at her er eisini nevnd merkingin »håndfuld: *a lomek o' corn*«. Tað er skilligt, at Dr. Jakobsen, har hann greiðir frá uppruninum, heldur ikki bert »on.*lámur* m., hånd; fær. *lámur*, m., lab, lalle (på sælhund)«, men eisini norska orðið »*lom*, m., lab, fod (på björn)« vera av somu

rót. Hann nevnið her eisini orknoyska orðið *lomo*, sí seinni. Torp (NEO: *Lom* m 3), sum av rættum hevur víst á, at norskt *lom* m. er annað orð enn *lámur* m., heldur hjaltlenska orðið vera tað sama sum tað norska. Eg dugi ikki at síggja hví, og tað er neyvan rætt. Hitt langa sjálvljóðið vísir tað, og ikki minni merkingin. — Endingin í hjaltlenska orðinum er sjálvsagt lágs-kotsk. Hvønn form, orðið hevði í forn-hjaltlenskum, og serliga hvat kyn, sigst einki um.

Sama er við orknoyska orðinum. Hóast endingin er -o, sum ofta er við teimum veiku kvennkynsorðunum har, er hetta einki at fara eftir, tí ikki er sjáldsamt at finna orð við -o, sum í forn-málinum vóru kallkyns- ella hvørkikyns-orð, sí t. d. hjá Marwick: *kleppo* (kleppr m.). *geyro* (geiri m.). *herto* (hjarta n.). Í Hjaltlandsorðabókini er orðið skrivað og týtt so: »*lomo*, hånd, lab«, og hjá Marwick so: »*lawmo*, the hand; used jestingly of huge hands; also more generally in a semi-humorous way of any hand: e. g.: *Lemme warm me pour cold lawmos*«. Sum Marwick vísir á, er orðið sama sum *lámur* m., hóast upprunaliga endingin og kynið, sum vit hava nevnt, eru ivasom.

Í føroyskum er eingin ivi um form og kyn. Har eitur orðið *lámur* m. [låamor]. J. C. Svabo ((1746—1824) festi tað á blað í 1773, og tað er til í øllum handritunum av orðabók hansara. Hann skrivar tað — sum væntandi var eftir hansara stavingarlag — *Laamur* s. m., og týðir tað »Fod, Labbe, pes anterior animalis« (eitt handritið, S², hevur ikki »anterior«, eitt annað, S⁶, hevur sum vant, onga latínska týðing). Tað, sum her er endurtikið, er úr teimum handritunum, ið skrivað eru fyri ár 1800; tá hava Svabo og Nicolai Mohr (hesin seinni, ið doyði ár 1790, hevur sum kunnigt skrivað eitt av orðabókarhandritunum) ikki kent aðra merking enn »framlabbi (framfótur) á dýri«. Seinasta handritið, S¹, sum Svabo skrivaði heima í Føroyum (hann kom heim aftur ár 1800), hevur týðingina »Katte-Lalle, pes felis anterior«. Ongastaðni er her skilað til, at *lámur* er vinstri labbi, síggja vit. — Næsti maður, ið skrivar

upp orðið, er Jakob Jakobsen. Uppskriftir hansara (nú á Landsbókasavninum í Tórshavn) munnu vera frá 1892 ella 1898. Í Suðuroy hevur han skrivað hetta upp: »*lámur*: framfóturin, *fú*: afturfóturin«. Tað er einki at ivast í, at her er meint við føturnar á kópi, sbr. at hann í Hjalteandsorðabókini (sí *lomek*) sigur, at *lámur* m. merkir »lab, lalle (pá sælhund)«. Á einum øðrum stað í uppskriftunum havi eg funnið hetta: »*lámur* m. = lab, hånd — *lat nú vera at koma fram við láminum*« (skrivað: lámenun). Men eisini merkingina »vinstru hond« hevur Dr. Jakobsen hoyrt, sum sæst av hesari upskrift, ið skilliga er gjørd í skundi: »*lámur*, vinstre (!) = kejtet«. — Sjálvur havi eg (í 1922) skrivað orðið upp eftir Sigríð Lützen, sum ættað var av Sandi. Hon nýttj tað um labba á kettu (*kettulám* havi eg eisini hoyrt nevndan aðrastaðni). Hon segði mær frá hesi gomlu trúgv, at »vaskar ketta sær við *vinstra lámi* (summi siga *illveðursláminum*), verður illveður«. Sum orðalagið er her, má *lámur* — eins og hjá Svabo — merkja »labbi á kettu — yvirhövur«, ikki bert »vinstri labbi«.

Nú á døgum man fáur kenna hina gomlu nýtsluna av orðinum *lámur*. Nú er víða hvar í Føroyum *lámur*: 1. vinstra hond. 2. eitt, sum vinstrhent er, t. e. eitt, sum nýtir vinstru hond, sum fólk flest nýta høgru. Men hvaðan eru hesar merkingarnar komnar? Vit fara at royna at greiða henda spurningin seinni. Fyrst spyrja vit nú: Hvaðan er vesturhavsorðið *lámur* m. komið?

Ikki veit eg betur, enn at allir könir menn nú á døgum eru á einum máli um upprunan at orði okkara, men av tí at fyrsti maður, sum bar hesa greining fram, Jón Ólafsson (1705—79), ættaður úr Grønnavík (í útneyrðingshorninum av Íslandi), hevur so fróðliga søga at siga okkum, fari eg at dvølja eitt sindur á, so at vit hoyra málið í honum. Í hansara miklu orðabók »*Lexicon islandico-latinum*« (AM 433, fol.) er sagt frá, at »*Lamr* m. manus« er írskt — »*vocula est Irlandica, quia Irlandis lambh manus est*«. Vit kunnu nevna her, at úr livandi máli kendi hann ikki hitt íslenska orðið

lám m. Tað sæst av tí, at hann setir tað ímillum orðini, sum byrja við *La-* (og ikki tey við *Laa-*), so hann heldur »a« (og ikki »á«) vera rætta sjálvljóðið. Sjálvur vísir hann eisini á uppskrift sína av Snorra Eddu, og tað er skilligt, at hann hevur orðið úr teiri tuluni, sum vit hava endurprentað áður. Í hesi somu uppskrift (AM 429 fol., bls. 281) sigur hann seg vera ókønan í írskum (»plane rudem esse hospitem illius lingvæ«), men at hann hevur »a centurione qvodam istius lingvæ perito« lært ymisk írsk orð (eitt nú *fearann* »terra«, sum hann ber saman við *fjorn*, t. e. *fjörn*¹); »*Kjanni* m., caput,... Irlandis est *ceand*; sed scribitur etiam *ceann*«, o. s. fr.). Um írská orðið »Lambh« hevur hann fyrst skrivað her: »fortè inde plebeia vocula *Lumma*, idem denotans«, men seinni lagt afturat »vel potius *lamr*«. Í rúnaverkinum (Runologia, 1752, = AM 414 fol.) hevur hann (bls. 83)²) stubba »Um Iranna fyrstu Book stafe«, og har verður, halda vit okkum síggja, sagt, hvør tann centurio var, sum lærði hann tey írsku orðini: »Umm Iranna fyrsta Leturs Haatt, vil Eg hier um leið geta ad eins : at irskur Officere nockur, ad nafni Olmurian, sem var i Keysarans þienustu hier umm 1730 og fiell i orrostu skómmu sydar, skrifade til Kaupenhafnar þeim Hälærda Manne (og Mynum Säliga göda Patron) Conferentz Raad Hans Gram. Eg las þad Bref med Olmurians egen hende i latinu hia velnefndum Gram. þar i ((medal annars) synde hann Iranna allra fyrsta Leturs Haatt ... « — Annars skal eg leggja afturat, hóast tað er uppaftur longri burturi frá evninum, enn mangt av tí, eg her havi borið fram, at í sama

¹) Her er »ó« prentað fyrri »o« við króki undir.

²) Aftan á at greinin var sett, havi eg funnið brævið, sum J. Ó. sipar til. Tað er á Kgl. Bókasavni (Gl. kgl. Saml. Fol. 1101), skrivað í Wien (»Viennæ in Austria bissextâ Kalendas Martij an. 1736. St. N.«), og skrivarin æt *Th. Omulrian* (navnið misskr. hjá J. Ó.) og var »natione Hibernus ac in exercitu Cæsareo Tribunus.« Frá honum hevur J. Ó. ikki fingið sín írská kunnleika. Brævið er um írsk handrit, sum Omulrian hevur lisið í einihøvji bók úr 17. öld vóru komin til Keypmannahavnar. Tveir lepar liggja hjá, annar roknar upp bókur (á latíni) um írsk evni, hin sýnir gamla írská skrift, eisini ogam-skrift.

verki (bls. 63) er nevnt eitt orð, sum könir menn nú ikki ivast í er keltiskt. Har stendur so: »Snorra ord umm Óðinn: *oc gaf þeim Bjanac* (þat byder Blessan, og er Skottskt ord, dregit af *Benedictio*)«.

Sveinbjörn Egilsson: *Lexicon Poeticum* (1854—60) sigur orð okkara vera írskt, og sama er við Cleasby-Vigfússon: *An Icelandic-English Dictionary* (1869—74). Men Sophus Bugge, sum hevur orðið til umrøðu í »Aarbøger for nord. Oldkyndighed« (1875, bl. 228—29), heldur ikki so; hann finnur skyldskap við norsku orðini *lóm* m. »lab«, og *handlóm* »håndflade«. Tað, sum Bugge her skrivur, gjørdi so mikið. at norrønar málfrøðingar, her í Norðurlondum í hvussu er, ikki longur hildu orðið *lám* m. vera av keltiskum uppruna. Men Alf Torp, sum viðvíkjandi lánorðum úr keltiskum leitaði ráð hjá Carl J. S. Marstrander, vísti so á (NEO, 1915—19), at fyrri orðið, sum Bugge nevnið úr norskum, er annað orð enn okkara *lám* m. Hann sigur (sí *Lom* m 3), at føroyskt *lámur* m. er sama orðið sum forn-íslenska *lám* m., og at tað er komið inn úr írskum; men hjaltlenska orðið *lomek* heldur hann vera tað sama sum tað norska orðið. Hetta er, sum nevnt, neyvan rætt; bæði hitt hjaltlenska orðið, og orknoyskt *lomo* (*lawmo*) eru eftir øllum líkindum tey somu sum hitt íslenska og føroyska. Orðið er eitt vesturhavsorð. (»Handlóm«, sum Bugge nevnið, fær neyvan verið annað enn ein formur ávirkaður av norska orðinum *handlove*, sbr. ísl. *lófi*, fær. *lógvi*).

Vit steðga nú á eitt sindur til at líta at orðinum *lumma* f., sum flestallar uppskriftir av Fljótsdølu seta inn í staðin fyri hitt óivað upprunaliga *lám* m. Hetta er orð, sum sýnist at hava verið heldur víðgongt í norðanmálum; farvegurin sæst eftir tí í nútíðarmáli í Íslandi, Føroyum, Noregi og Svøríki. Tað er til í flestum íslenskum orðabókum. Guðmundur Andrésson (*Lexicon Islandicum*, 1683) veit hetta at siga frá tí: »*Lumma* / Manus concava, extensa, item funda. At leggja nidr lummurnar / Manus passas terre applicare

vel illidere; De subito et ex improviso prorsum cadente»; Jón Ólafsson (AM 433 fol., bls. 181): »*Lumma* f. manús extensæ vola, pl. vox plerumqve: at *leggja yfir mann Lummurnar*, manus extensas alicui imponere, qvandoqve pro ver-
oerare« (á viðfestum lepa, har hann nevnr, at orðið sýnist at vera »Irlandica Lambh«, er týðingin »manus, extensa, sive palma«); Björn Haldórsson: »magna et adunca manus«; Blöndal: »klatkage ... ; stor klodset hånd; spec. om sælhundens forpoter; barnehånd«. Sbr. eisini íslenska lýsingarorðið *lummulangur*, »longimanus; tagax« (BH), »med lange og krumme hænder; langfingret, tyvagtig« (Bl). Úr føroyskum kenni eg einki navnorð av hesum stovninum, men til er enn *lummhentur* (Svabo: *lumhentur*, *-hendtur*) adj. Týðingin er í handritinum M av Svabo-orðabókini (fyri 1790): »som har krogede Hænder og Fingre, qvi aduncos habet digitos«, í A¹ (eftir 1800): »som har noget krogede Hænder, manus parum curvas habens«, og í A⁸ (yngsta hdr.): »krumhændet, curvas habens manus«. Føroyingar hava, sum ikki undarligt er, hildið, at *lummur* (á ár) var fyrri liðurin, tí var ikki so, at gamlir menn ofta hövdu kropnar fingrar av róðri? Hetta er neyvan málsöguliga beint — annars eitur *lummur* m. á íslenskum *hlummur* m. — men vissu fyri, at fyrri liðurin í orðinum *lummhentur* er *lumma* f., hava vit ikki. Norska orðið *lom* m. (t. d. á Sunnmøri) heldur Torp (NEO), tá ið tað merkir »labb, fot, især om bjørnens«, vera av sama bergi brotið sum íslenska orðið *lumma* f.; svenska bygdamálsorðið *lomma* v. »gå tungt og långsamt (som björn)« somuleiðis. Eg skal at enda nevna, at Torp er at at halda, at øll hesi orðini, eisini fornísl. *hlummr* (árar-), eru av somu rót, og at frummerkingin er »skaft«; um so er, hevur *lumma* f. mist »h« sítt í íslenskum. — Ætlanin við at nevna alt hetta er bert tann at vísa á, at tey vestaru norðanmálini hava orð, sum í ljóði og merking líkjast vesturhavsorðinum *lámur* m., noasi upprunin er ein annar.

Upprunin at orði okkara er, sum ofta er nevnt her, og

sum kønastu menn halda, keltiskur. Har merkti orðið »hond«. Í fornírskum æt tað *lám*, nýírskt hefur *lámh* og skotskgeliskt *lámh*, sbr. walisiskt *llaw*, cornískt *lof*, forn-bretonskt *lau*. Keltiska orðið er skylt við latínskt *palma* f. (sbr. enskt *palm* »lógvi«) og grískt *paláme* f. »lógvi, hond«. Av tí at »p« var upprunaliga framljóðið, skulu vit, eftir vanligum reglum, vænta »f« at standa fyri orðinum í germanskum málum, og so er eisini; angulsaksiskt hefur *folm* f., fornhátýskt *folma* f., sum bæði merkja »lógvi« (sjálvljóðið sýnir tó annað avljóðsstig). Í keltiskum málum dettur »p« burtur í framljóði, og úrslitið var har sum nevnt, at fornírskt fekk sniðið *lám*. Á hesum stigi — áðrenn írskt fekk formin *lámh*, skotskgeliskt *lámh* — er hetta geliska orðið komið inn í tey fyra norrønu máluni fyri vestan (sí t. d. Henderson: *The Norse Influence*, vii). Um tað kom úr Suðuroyggjum (*The Hebrides*), av Katanesi (*Caithness*) ella úr øðrum pørtum av Skotlandi, har norskar bygdir vóru, ella úr sjálvum Írlandi, vita vit ikki. Eg skal bert vísa á her, at eitt orð, sum vit brátt fara at røða um, og sum hefur orðið *lám* m. sum seinna lið í samanseting, eftir øllum líkindum er komið úr skotskgeliskum inn í føroyskt.

Eftir er at nevna, at geliska orðið fyri »hond« er kvennkyn, meðan í hvussu er forníslenska, og, fyri tað mesta, nýíslenska orðið eins og tað føroyska er kallkyn. Er tað tí at orð sum *armr*, *handlegg* og *lófi* (før. *lógvi*) vóru kallkynsorð?

Um serføroysku merkingarnar »vinstra hond; vinstrehentur maður« fara vit at røða í 2. tátiti, sum vit nú taka upp.

II.

CADLÁAMOR

Eitt samansett orð, sum vit her fara at skriva við ljóðskrift (c er merki á ljóðinum, sum vit hava t. d. í enska orðinum chair), er til í mongum føroyskum bygdamálum:

cadlâamor eitur ella æt tað vanliga, men eisini eitt snið *catlâamor* er til nú. Seinna lið er einki at meta um, hann er orðið *lâmur* [lâamor] m., men fyrri liður er torgreiddur — at vísa seg.

Orðið *cadlâamor* er helst uppskrivað á fyrsta sinni í 1781 ella 1782, tí tað er ikki til í elstu handritunum (frá 1773 og har um leið) av orðabókini hjá J. C. Svabo, men í tí, sum vanliga er nevnt M (Ny kgl. Saml. 1287. fol.), og sum Nicolai Mohr (1742—90) hevur skrivað. Hetta handritið inniheldur, halda vit, tað orðatilfarið, sum Svabo skrivaði upp á sínj tiltiknu Føroyaferð 1781—82. Í handritinum S¹ (AM 971, 4to), sum Svabo skrivaði í Føroyum aftan á heimkomu sína ár 1800, er tað eisini, og orðalióðið er í báðum stöðum at kalla tað sama: »*Kjadlaamur* s. m. venstre Haand, sinistra manus. it. en kejtændet, cujus sinistra ad omne opus præ dextra aptior (latínska týðingin í M: sinistra utens manu præ dextra)«. Her fær, sum vit síggja, eingin ivi verið um tað, at orðið, sum Svabo og Mohr kendu, var sagt *cadlâamor*. — Sum longu er nevnt, verður orðið nú í stöðum sagt *catlâamor*, og beinast man vera her at siga nøkur orð um henda formin. Í summum føroyskum orðum, har seinni samansetingarliðurin byrjar við »l«-i, skiftist við hvørt tann regluligi framburðurin »dl« í »tl«, t. d. eru orðini *ljóðliga* (Svabo: ljödlia; ísl. hljóðliga) og *gjølliga* (Svabo: gjödlia; ísl. gjørliga) stundum søgd »ljøtlia«, »gjøtlia«; somuleiðis verður gamalt *svartloysi* n. nú vanliga sagt *svartloysi*. Hetta, sum her er nevnt, fær soleiðis væl greitt okkum formin *catlâamor*; hann er yngri snið enn formurin við »dl«. — Elstu uppskrift av orðinum *cadlâamor* aftan á Svabo finna vit í søvnunum hjá Dr. Jakob Jakobsen, men tíverri er henda uppskriftin, sum er úr Suðuroy, heldur ófullkomin. Har stendur soleiðis uppmerkt: »*kjadl[ám]* (!): på den venstre, kejtede hånd/uppå *kjadla* ? (Bøkkurin)«. Rættiliga skil á, hvat ið »Bøkkurin« (maður úr Porkeri) segði, fáa vit ikki her, men av eini uppskrift, sum eg sjálvur havi gjørt eftir Jóhan

Nielsen prest úr Sandvík (Suðuroy), haldi eg meg fáa hylling á, hvat ið tey gátuføru orðini í søvnum Dr. Jakobsens hava at týða. Fyrst er at siga tað um mína uppskrift, at eftir henni er *lámur* m., ósamansett, vanligi orðið nú í Sandvík um vinstrhentan mann, eisini um vinstru hond (»maðurin er lámur«; »vilt tú smakka lámin«, segði vinstrehentur maður); men í fleyggi verður t. d. sagt: »Maðurin situr fyri *cadlám*«, t. e. fleygar upp á vinstru hond, har hann skuldi havt fleygað upp á høgru hond. Eisini hendir tað seg, at »m« dettur burtur í orðinum, t. d. tá ið sagt er: »situr upp á *cadla* og fleygar«. Dømið hjá Dr. Jakobsen, sum er annaðhvørt frá 1892 ella 1898, vísti tað sama, at »m« datt burtur í sambandinum »uppá *cadla*« (upprunaliga hevur tað itið »upp á *cadlám*«); báðar uppskriftirnar hava »dl« (ikki »tl«). At enda skal eg nevna tvey dømi, sum bæði hava framburðin *catlámor*. Mikkjal Dánjalsson á Ryggi hevur sent orðabókini hetta: »*kjattlámur*: kejt-hándet person; den venstre hånd«. Hitt dømið er frá N. Djurhuus magistara (úr Porkeri, Suðuroy); hann skrivur í eini grein — »Útiseti« IV, 1949, bls. 63 — um dyrking: »Vóru bert tveir menn á bátinum, setti dyrkingarmaðurin seg altíð í rongina bak, so fleyt báturin beinur, og hann kundi dyrgra í hvat borð, hann vildi, høgrhentur maður í rætta borð (stýriborð) og *hjaltlámur* [t. e. *catlámor*] í ranga borð, men summir vóru líka fermir á báðar hendur.«

Í hesum seinasta døminum eru »høgrhentur maður« og »*catlámor*« javnstaddir — vit kunnu eisini siga mótsettir — liðir, og »*catlámor*« merkir tað sama sum »vinstrehentur maður«. Men siga vit t. d., sum sera ofta verður sagt, »hann er *cadlámor*« ella »hann er *lámur*«, sum nú oftari verður sagt, kennist »*cadlámor* (*lámur*)« sum javnsatt við eitt lýsingarorð, og vit kundu, sum summi bygdamál gera, sett lýsingarorðið »vinstrehentur (vinstrehandður)« inn í staðin fyri. Kortini hugsj eg, at eingin enn bendir orðið sum eitt lýsingarorð. Men at tað hevur kenst hjá summum uttanhanda, at einki regluligt lýsingarorð var av

stovninum í »cadllåamor«, t. e. orð gjørt á sama hátt sum orðið »høgrhentur«, er skilligt av tí, at vit í royndum hava sumstaðni havt eitt orð, har *-hentur* adj. var seinni liður. Dr. Jakobsen hevur hetta orðið úr Suðuroy, og hann skrivur tað (tíverri við ongari týðing): *kjadhentur*. Orðið *cadlhentor* hevur verið til longu í 18. öld, tí Nicolai Mohr hevur tað í sínum handriti av Svabo-orðabókini: »*Kjadhendtur* adj. en som er kejthændet, læva præ dextera utens«. Orðið er í síni gerð eitt dømi um »skeivan frádráttur«, aftan á at hjáljóðasamruni (assimilatióin) hevur farið fram. Av dómum av hesum slagnum í føroyskum kunnu vit nevna, at samanseting sum *karrotin* (t. e. *kavrotin*) hevur drigið eftir sær eitt orð sum *karbleytur*, og at *mortítlingur*, *moreyglittur* og tilík orð, sum hava *mor-* í framliði, øll hava fingið sín form av tí, at orðið *mó-reyður* adj. tíðliga í tíðini fekk sniðið *morreyður*.

Nú er at spyrja: Hvat er fyrri liður í orðinum *cadllåamor*? Er hann norrønur? Ella er hann keltiskur eins og orðið *lámur*? Vit fara at vita.

Vit spyrja fyrst: Hvat hava norðanmál av orðum, sum merkja »vinstra hond« ella »vinstrhentur«? Eg skal geva eitt stutt yvirlit. Í fornum íslenskum skriftum eitur *vinstrhentur* *ørvendr* adj., sama orðið, sum nú verður nýtt í Íslandi við sniðinum *ørfhendur*, *-hentur*, *ørvhendur* (Blönd.). Í Noregi eitur sama orðið *orvhendt* (eisini: ár-, aur-, aurg-). Sum Ture Johannisson (Verbal och postverbal partikkelkomposition i de germanska språken. Lund 1939) hevur víst á, er framliðurin í íslensk-norska orðinum hitt germanska forskoytið *uz-* (sbr. *úr*, *ór* præp.) og seinni liður lýsingarhátturin *vendr* (av *venda* v.); longu Torp (NEO) hevði nakað somu meining. Orðið merkir »øvutur, øvut vendur«, men tíðliga er tað vorðið sett í samband við »*hond*-, *-hentur*«; tað hevur einki samband við *ør* f.»ørv, píll«. — Vinstra hond eitur á íslenskum: *vinstri hönd*, *rasshönd*, eisini (sí Freysteinn Gunnarsson, Dönsk orðabók, 1926): *verri hönd*. — Í norskum eitur vinstra hond (umframt *orvhand* í Norð-

landi, sbr. *orvhendt*) *keiva* f. (av lýsingarorðinum *keiv* »skjæv, vrien; vrang, tver, ubekvem«), vinstrentur: *keivhendt* (Torp). — Svensk bygdamál hava hesi orðini um vinstru hond (sí: Jöran Sahlgren í »Namn och Bygd« VI, 1918): *kaja* (Skåne), *kajtu* (Gottland), *kjáva* (Halland, Dalsland, Bohuslen), *keva* (Västergötland), *kjepa*, *kjeva* (Värmland) og *skjeva* (Halland). — Donsku dømini eru øll úr Ordb. over det danske Spr.: *kav* adj. »forkert, bagvendt, akavet, kejtet; ogs.: venstre- om hånd ell. fod«; vinstra hond og fótur kunnu eita *kavhånd* og *kavfod*. Vanligari eru í donskum orð við *kej-* ella *kejt-*: *kej* adj. (*den keje hånd*), *kejte* subst. (vinstra hond), *kejthånd* (tað sama), *kejthåndet* ella *-hændet* »vinstrhentur«. — At enda skal eg nevna, at Erik Björkman (Scandinavian Loan-Words in Middle English, 1900 bls. 56) nevnið úr »miðalenskum«: *þe kay fote*.

Úr tí tilfari, ið her er nevnt, finni eg einki orð, sum hjálpir okkum at gita gátuna: hvat er fyrri liður í orðinum *cadlâamor*? Kortini skal eg nevna her, at kønur maður hevur spurt meg: Kundi ikki rótin *kav-*, um vit hugsaðu okkum, at eitt *j* var skotið inn aftan á *k* (soleiðis heldur Torp, at norskt *kjava* v. er komið av rótini **kaf-*), í sambandi við orðið *lámur* givið úrslitið *cadlâamor*? Nei, tað ber ikki til eftir føroyskum ljóðreglum; *fl* (*vl*) rennur ikki í føroyskum saman í *ll* (sum so verður *dl*). Vit sleppa ikki undan at leita »fyri vestan hav«, og har haldi eg eisini, at vit finna greiðingina, ið heldur.

Tað er kanska ikki av leið her at siga frá, hvussu grunarin um, at orðið *cadlâamor* var keltiskt, fór at bragda í huganum. Tað var vissan um, at *lámur* m. var keltiskt orð, sum birti í hesa grunan. Sum nevnt hevur verið, helt Sophus Bugge hetta orðið vera norskt, og sama var við Dr. Jakobsen og Alexander Bugge. Men aftan á at Torp í síni nýnorsku etýmologisku orðabók (1915—19) hevur víst á, at tað norska grundarlagið undir hugsanini hjá Sophus Bugge ikki heldur, og aftan á at Carl J. S. Marstrander, sum er so

kønur á hesum øki sum helst eingin annar, og sum altíð er sera varin í spurninginum um at finna keltisk orð í norrønum, hevur sagt seg ivaleysan í, at *lámvr* er komið úr geliskum (hann sigur írskum), var tað ikki lógið, at eg ætlaði at spyrja kónar menn, um ikki fyrri liður í orðinum *cadlâamor* kundi hava geliska grund undir sær. Á »Vikingastevnuni« í Bergen í 1953 hitti eg mann, sum kônur var í Suðuroyamáli, Magne Oftedal stipendiat, og hann spurdi eg: Hvussu eitur í Suðuroyggi »vinstra hond«? Svárið kom beinan vegin: *Lámh chearr*. Tá var lítil ivi hjá mær, at her lá greiðingin á hesum lögna orðinum *cadlâamor*, sum einki norrønt mál hevur uttan føroyskt. Síðan hava leitingar í bókum og upplýsingar, sum eg havi fingið frá kónum fólki, gjørt meg fullvísan í, at *cadlâamor* at kalla í heilum líki er komið inn í føroyskt úr geliskum máli.

Upplýsingarnar, eg havi fingið, hevur harra W. B. Lockwood, lærari við lærda háskúlan í Birmingham, útvegað mær. Eg segði honum, at mær lá nógv á at fáa at vita, hvussu víða tað nevnda heitið á vinstru hond varð nýtt, og tað haldi eg, hevur eydnast at fáa at vita. Upplýsingarnar eru frá kónum monnum í Írlandi og í Skotlandi. Harra Sean O'Sullivan, skjalavörður við Irish Folklore Commission í Dublin, skrivar so:

»I have never heard, in Irish, the term *cearr* applied to left-handedness. It is used generally to express the English sense of the word »wrong«. ... *Cad tá cearr leat* (What is wrong with you?). — The word does mean left-handed in Scottish Gaelic«. Frá Kenneth Jackson, professara í keltiskum málum í Edinburgh, kom hetta svárið: »*Lámh chearr* is one of the regular Gaelic terms for »left hand«. — *Cearr* alone does not mean »left-handed«; *dvine cearr* would not mean »a left-handed man«.« — Harra Calum Maclean, sum er keltiskur málfreðingur, ættaður úr Raasay, Skye, í Suðuroyggi, gav hesar upplýsingar: »The term *lámh chearr*, left hand, is widespread in practically all Scottish dialects. — *Cearrach* is the term for »left handed«.

Cearrag is the term for »left hand« — with reference to the use of the left as opposed to the right. e. g. *Fear cearraige*: a left handed person. e. g. *Bhuail e leis a' chearraige*: He struck him with the left hand.« —

Tað, sum mest hevur at týða fyri okkum her, er, at *lámh chearr* er eitt av teimum vanligu nøvnunum á vinstru hond í skotsk-geliska málökinum. Hetta heiti er, kunnu vit ætla, so gamalt har, at tað var til í víkingatíðini, tí tá, og ikki seinni, man tað vera komið inn í føroyskt mál. Men hvat er seinni liðurin í hesum heiti?

Orðið er lýsingarorð, sum á fornírskum æt *cerr*, í ný-írskum eitur tað *cearr*, og sama er á skotsk-geliskum, men har verður tað eisini skrivað *ceàrr* (Macbain); »rr« er gamalt »rs«; merkingin er »linkisch, verkehrt« (írskt, Holg. Pedersen I, 83), »wrong, left (hand)« (skotsk-geliskt, Macbain). *Lámh chearr* — hetta er, sigur Jackson professari, rætti formurin í nútíðarmáli — er soleiðis eitt av teim mongu heitunum á vinstru hond, sum av fyrstu tíð merkir »hin ranga ella øvuta hondin«. —

Um ta tíðina, tá ið vit mugu hugsa okkum, at orðið *cadlláamcr* kom inn í føroyskt, hevði í hvussu er írskt skriftmál »e« í slíkum førum, har sum geliska málið bæði í Írlandi og í Skotlandi seinni hevur »ea«; men í okkara orði, sum vant er at vera í fornorrønari upptøku av geliskum orðum, er tað nevnda »e« vorðið »ia« (ja). H. Pedersen, Gramm. I, 40, sigur so um hetta: »Bemerkenswert ist der Umstand, dass ir.e im Altnordischen durch ja wiedergegeben wird: an. Kiallakr: ir. Cellach; an. Kiarvalr: ir. Cerball; an. Myrkiartan: ir. Muirchertach; an. bianak »Segen«: ir. bendacht; an. Kerþialfapr: ir. Toirdelbach«. — Fornføroyska sniðið á *lám cerr* — soleiðis man tað helst hava itið í skotsk-geliska formálinum — hevur soleiðis verið *kiarr-lámr*. — Marstrander sigur (NTS V, 277), at einki dømi er til í norrønnum, sum gevur aftur geliskt »rr«. Her er so eitt dømi, men tíverri er tað virðisleys, tí her hevur »rrl-« tíðliga fingið sama ljóðvirði sum (gamalt norrønt) »rl«.

Áðrenn vit röða meira um høvuðsevni okkara, skal eg nevna, at lágskotskt og einstakar dialektir suður í Onglandi hava fingið lýsingarorðið *car* (eisini skr.: cair, ker) »left, left-handed; sinister, fatal« úr geliskum *cearr* (sí: Joseph Wright, The English Dialect Dictionary). Sum vit síggja, er merkingin »vinstri, vinstr-hentur«, og tann týðningurin man hava borið orðið inn í lágskotskar og enskar dialektir. Men tvíliðað lán, sum tað føroyska, er, tað eg dugi at síggja, ikki til har. Skotsk-enskt hevði ikki sum føroyskt lænt orðið fyri »hond« frammanundan.

Sum longu er nevnt, má fornføroyskt hava fingið *lám cerr* (nú: lámh chearr) inn í forminum *kiarr-lámr*, t. e.: lýsingarorðið, sum í geliskum stendur aftan fyri navn-orðið, er — eftir vanligum norrønum siði í samansetingum — sett á odda. Sniðið *kiarr-lámr* er seinni vorðið *kjarlámur*, og eftir vanligum føroyskum ljóðreglum er so »rl« vorðið »dl«, eins og t. d. *Er-lendr* verður *ædlindor*, *gjörla fœdla*, *karl kadl*. Á henda hátt fekk føroyskt framburðin *cadlâamor*.

Merkingin á orðinum *cadlâamor*, sum vit eftir vanligum rættsskrivingarreglum helst eiga at skriva *kjallámur*, er soleiðis av fyrstu tíð bert »vinstra hond«; merkingin »vinstr-hent fólk« er komin afturat seinni. Men hví verður so orðið *lámur*, sum av fyrstu tíð ikki merkti annað enn »hond«, í føroyskum eisini (og mest) »labbi«, hví er tað alt meira nýtt um »vinstru hond«? Eg dugi ikki annað at síggja, enn at *lámur* í hesi merkingini, sum helst ikki er so gomul, er stytting fyri hitt fulla heitið *kjallámur*.

Hví hava Føroyingar tikið heitið á vinstru hond úr øðrum máli? Hetta havi eg hugsað nógv um, men havi onga rætta grund funnið. Nú hevur harra W. B. Lockwood víst mær á eitt verk, sum nevnið dæmi av sama slag úr øðrum londum. Verkið er Wilhelm Havers: *Neuere Literatur zum Sprachtabu* (Wien 1946). Á bls. 131 er sagt frá (og víst á bókmentir um evnið), at orð, ið merkja »vinstri«, við hvørt eru tikin úr øðrum málum; t. d. er franskt *gauche* (er til longu í 14. öld) upprunaliga týskt orð, spanskt *izquierdo*

baskiskt, albanskt *shtermak* romanskt (av rótini *man-*, sbr. spanskt og italienskt *manca* »vinstra hond«). Orðini, ið merkja »høgri«, eru harímóti innlendsk. Henda nýtslan av útlenskum orðum um tað, sum vinstrumegin er, hevur samband við gamla trúgv, eitt evni, sum eg ikki seti mær føri á at skriva um við skili. Ætlan mín her er at siga frá upprunanum at orði, sum higartil hevur verið gátuført, bæði hjá mær sjálvum og øðrum — og so at vísa á samband okkara við londini fyri sunnan í víkingatíðini.

SUMMARY

In the Viking Age the West Norse languages borrowed the Gaelic word for »hand«: Old Ir. *lám*, Mod. Ir. **lámh*, Scots Gaelic *lámh*, the word appearing in Norse as *lám* m. In Snorra Edda (I 542) we hear that *lam* (i. e. *lám*, acc. of *lám*r) could be used in poetry for »hand«. In a þula (mnemonic verse) there occurs among the *heiti handar* (poetic synonyms for hand) the word *lám*r (see Finnur Jónsson, Den norsk-islandske Skjaldedigting A I 689; MS. AM 748 I 4to, from about 1300). The Icelandic poet Einarr Gilsson (the 14th century) has the line: *lími geck med láámum | lundstorum gudmundi* translated by Finnur Jónsson as »ferlen behandlede den storsindede Gudmunds hænder« (see Skjaldedigtn. A II p. 397; MS. AM 396, 4to, from about 1400). The word is also found in *Fljótsdæla hin meiri*, occurring on p. 21 of the edition (Kr. Kálund, København 1883): *iotunin breider fra sier lámana* (thus here used of a giant's paws). The MS. in question is from the first half of the 17th century and was likely written in North Iceland. The word exists in Modern Icelandic, but the weak form *lámi* seems to be the chief form. However this may be, Blöndals dictionary has the following: *lámi* m. (pop.) Lab, Grabbe, *lámur* m. (pop) = *lámi*, *lámur* f. pl. (pop.) Grabber. The word is unknown in Norwegian, but Shetland Norn *lomek* »paw, big clumsy hand; handful« (see Jakob Jakobsen, Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på Shetland) is most likely the same word, and so is Orkney Norn *lawmo* (Jakobsen: *lomo*) »the hand etc.« (see Marwick, The Orkney Norn). In Faroese the word is correct as to form, but

the meaning varies. *Lámur* m. means »front leg of an animal« (pes anterior animalis), especially of a cat (pes felis anterior), though it can also mean, according to a note of Jakob Jakobsen's taken down in Suðuroy, front flipper of a seal, in some places further: human hand, »paw«. In Modern Faroese the word almost always has the meaning »left hand, left paw« and »one who is left-handed«, formerly *kjallámur* [cadláamor] sometimes [catláamor]. This word, occurring in the dictionary MSS. from the 18th to the beginning of the 19th century as *kjadlaamur* m. (sinistra manus, sinistra utens manu prae dextra) can hardly be anything else than the Scots Gaelic word for »left-hand« *lámh chearr*, which first changed to **kjarr-lámr*, later to **kjarlám(u)r* and finally (rl > ll > dl) to [cadláamor], written *kjallámur*. Thus Faroese has borrowed the Gaelic word for left-hand, placing the adjective first as in Norse. When *lámur* means »left hand« or »left-handed man« etc. it may be an abbreviated form of *kjallámur*.

BÓKMENTIR

Flestallar tilvísingar í tekstinum eru so skilligar, at óneyðugt er at taka uppaftur bókatitlar o. til. Sjálvsagt havi eg nýtt ella havt í hondum eina rúgvu av bókum og ritgerðum, sum ikki eru nevndar her, eitt nú havi eg gjølla lisið alt, sum eg veit Marstrander at hava skrivað um norrøn-keltisk evni, ritgerðir av Carl Hj. Borgstrøm um keltiskt mál í Suðuroyggjum (har finna vit t. d. nútíðar framburð av orðunum *lámh* og *cearr*) og annað, sum Norðmennt hava skrivað um málið fyri vestan. — Her nevni eg so bert nøkur verk, sum ikki eru nevnd, ella ikki eru nóg skilliga nevnd. Fyrst orðabøkur: 1. *Gudmundus Andreæ*: Lexicon Islandicum sive Gothicæ Runæ vel Lingvæ Septentrionalis Dictionarium. Havniæ 1683. 2. *S. Blöndal*: Islandsk-dansk Ordbog. Rvk. 1920—24. 3. *A. Torp*: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania (1915—) 1919. 4. *Jakob Jakobsen*: Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på Shetland. Kbh. (1908—) 1921. 5. *Hugh Marwick*: The Orkney Norr. 1929. 6. *Alexander Macbain*: An Etymological Dictionary of the Gaelic Language. Stirling 1911. — Mállæra: *Holger Pedersen*: Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen. 1909—13. — Um norrøna ávirkan: *George Henderson*: The Norse Influence on Celtic Scotland. Glasgow 1910. — Um Grunnavíkur-Jón: *Jón Helgason*: Jón Ólafsson frá Grunnavík (Safn Fræðafélagsins V), 1926. — At enda er at nevna, at NTS er »Norsk tidskrift for sprogvidenskap«.

